

Riyaziyyatçı alim, filosof, təbib və dövlət xadimi Nəsirəddin Tusi

Orta əsr Şərqiində günəş kimi işıq saçıyan, elm aləmini nurlandıran böyük ensiklopediyaçı alim, filosof Nəsirəddin Tusi həm də ağıllı dövlət xadimi olmuşdur. O, dövrünün şöhrətli alimi kimi elmin bir çox sahələri ilə maraqlanmışdır.

naq çağıraraq gənc alimdən əxlaq barədə kitab yazmasını xahiş etmişdir.

Beləliklə, 1235-ci ildə Nəsirəddin Tusi sonralar ona dünya şöhrəti gətirən və bir çox dillərə tərcümə olunan məşhur "Əxlaq-i Nasir" əsərini tamamlayır. Ancaq kitab hökmdarın xoşuna gəlmir və Tusi həbs edilərək İsmaililərin əlçatmaz dağ zirvəsində yerləşən Əlamut qalasına salınır. Alim keçirdiyi 12 ildən artıq sürgün həyatında dözülməz mənəvi sıxıntılara baxmayaraq, qalada olan zəngin kitabxanadan istifadə etməklə elmi yaradıcılıqla məşğul olur, burada bir neçə elmi əsər yazır. 1242-ci ildə tamamlandığı məşhur "Şərh əl-İşarat" əsərinin sonunda yazırdı: "Mən bu kitabın əksər fəsillərini olmanın dərcədə ağır bir şəraitdə yazdım. Ürək bundan artıq sıxıntı çəkə bilməzdi".

1253-cü ildə Çingiz xanın nəvəsi Hülakü xan Yaxın Şərqi yürüşü zamanı 1256-cı ildə fəth olunmaz sayılan Əlamut qalasını tutaraq İsmaililər dövlətinin hakimiyyətinə son qoymuşdur. Həbsdə olan Tusini və digər alim məhbusları azad edən Hülakü xan Nəsirəddin Tusini özünə şəxsi məsləhətçi təyin etmişdir. 1259-cu ildə Tusinin təklifi ilə Cənubi Azərbaycanın Marağa şəhəri yaxınlığında rəsədxana inşa edilir. Yeri dəqiqliklə seçilən rəsədxana indi də fəaliyyət göstərir. O dövrdə Marağa Astronomiya Rəsədxanasının tayı-bərabəri olmayıb. Dünyanın hər yerindən alimlərin dəvət olunduğu rəsədxanada Tusi, həmçinin böyük kitabxana da yaratmışdır. Kitabxanaya daha da zəngin etmək üçün o, Bağdada, Dəməşqə, Mosula, Xorasana və başqa şəhərlərə səfər edərək qiymətli kitablar toplamışdır. Marağa rəsədxanasında bir sıra astronomik məsələlərin həlli üçün zəruri sayılan, həmçinin tədris məqsədilə istifadə olunan yer və göy qlobus-

ları da hazırlanmışdır. Həmin qlobuslardan biri bu günümüzdə qədərdə gəlib çıxmış və Almanyanın Drezden şəhərində saxlanılır. Hətta, onun irsinin araşdırılması zamanı bəzi mənbələrdə rast gəlinir ki, 1266-cı ildə Marağa rəsədxanasında Nəsirəddin Tusi ilə bir yerdə çalışan azərbaycanlı mühəndis Kəriməddin Əbubəkr Mahmud oğlu Səlməsinin düzəltdiyi cihazlar arasında içiboş yer kürəsi modeli varmış. Üzərində iqlimlərin təsviri verilmiş bu fiqur coğrafi qlobus hesab edilir. Tusi eyni zamanda, Marağa rəsədxanasının nəzdində təsis etdiyi məktəbdə özünün davamçıları da hazırlamışdır. Mütəfəkkirin fəlsəfi məktəbinin nümayəndələri arasında ən çox şöhrət qazanan alimlər Nəcməddin Qəzvini, Qütbəddin Şirazi, Cəmaləddin Hilli olmuşdur.

Nəsirəddin Tusi elm tarixində böyük dühalardan olmaqla yanaşı, həm də bu elmlərin yaradıcısı və tədqiqatçısı idi. Yaradığı əsərlərin hər biri Azərbaycan elminin parlaq səhifələridir. Onun əsərləri yalnız Şərqi Şərqi deyil, həmçinin Avropada həndəsə və triqonometriyanın inkişafında mühüm rol oynamışdır. Bu səbəbdən də çoxları onu riyaziyyatçı hesab etmişdir. 1594-cü ildə Romada, sonra isə latın dilinə tərcümədə çap olunan "Evklid", "Başlanğıcın təsviri" əsəri Tusi ideyalarının Avropada yayılmasına yol açmışdır.

Nəsirəddin Tusi Azərbaycan siyasi fikir tarixində ilk dövlət nəzəriyyəçisi hesab olunur. Onun "Maliyyə haqqında" risaləsində verilən qayda-qanunlar sonralar bir çox orta əsr dövlətlərində qanunlar topluslarına daxil edilmişdir.

Nəsirəddin Tusinin cəbr sahəsində araşdırmaları içərisində bütün dərəcədən kökalma metodu və Binom düsturu daha çox tanınır. Bundan başqa, alimin tarixə, mineologiyaya, fizikaya, tibbə, iqtisad-

diyata, coğrafiyaya, musiqiyə və təbiəti, astronomiyaya dair çoxsaylı əsərləri də olduqca qiymətlidir. "Bağdadın tarixi", "İşığın əks olunması və sınıması haqda risalə", "Tibb qanunları" və başqa əsərlərinin adını çəkmək olar. Onun əsərlərinə dünyanın bir çox ölkələrinin kitabxana və muzeylərində rast gəlinir. Tusinin bir çox əsərləri hələ də bu günə kimi araşdırılmamışdır. Tusi əxlaqi sərvət hesab edir və yaxşı işləri tələq edərək yazırdı: "Yaxşı iş görməkdə əziyyət çəksən, əziyyət keçər, yaxşılıq qalar, pis iş görüb, ləzzət çəksən, ləzzət gəder pislik qalar".

Nəsirəddin Tusi astronomiya, riyaziyyat, tibb, fizika, fəlsəfə, məntiq və digər sahələrə aid yüzdən artıq elmi əsər yazmış, astronomiya və riyaziyyat üzrə iyirmidən çox araşdırma aparmışdır. Riyaziyyat sahəsində alimin ən məşhur əsərlərindən olan "Şəklül-qita", "Cəməül-hesab", "Dairənin ölçüsü" və digər kitabları mühüm yer tutur. Alimin adı dünya astronomiya tarixinə yaymış dörd hissədən ibarət "Zici-İlxani" əsəri olmuşdur. Onun mühüm əsərlərindən biri də "Tozlu lövhənin köməyi ilə hesab toplusu" əsəridir. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, riyaziyyat tarixində vurma cədvəlinə ilk dəfə Tusinin bu əsərində rast gəlinir.

Nəsirəddin Tusi 1274-cü il iyun ayının 25-də Bağdad şəhərinə səfəri zamanı vəfat etmişdir. Alim özünün vəsiyyəti ilə Bağdad yaxınlığındakı Kazımeyn şəhərində, Kazımiyyə məscidində dəfn olunmuşdur.